

СУСПІЛЬНИЙ КОНФЛІКТ І ДИСКУРС ЗМІНИ ПАРАДИГМ

У статті розглянуто витоки, класичні засади та сучасні інтерпретації теорії соціально конфлікту. Відзначено, що в основі вчення про конфлікти перебувають Гераклітові погляди. Уже в античній філософії сформульовані етичні засади виправдання конфлікту. Сучасні теоретичні схеми визначаються положеннями фрейдизму та неофрейдизму. Окреслена роль парадигм у конфліктах. Показано, що соціальні конфлікти, які базуються на конфлікті парадигм, вельми складні й усі раціональні спроби регулювання таких конфліктів. З'ясовано основні закономірності та зміни базових парадигм української психології.

Ключові слова: *конфлікт, суспільний конфлікт, теорії соціально конфлікту, парадигма, психологічна парадигма, закономірності базових парадигм української психології, зміни базових парадигм української психології.*

Постановка проблеми. У статті досліджується взаємозв'язок конфлікту та парадигмальних уявлень. Конфлікт як соціальне явище присутній у будь-якому суспільстві. Про важливу роль конфлікту писали вже стародавні мислителі, які стверджували що джерело руху всього існуючого лежить в утворенні протиріч і їх боротьбі. Найнатхненніше рядки належать Геракліту. Г. Гегель зазнав, що його діалектика – це системна розробка Гераклітової ідеї. Прикметно, що й докторська дисертація К. Маркса була присвячена цьому античному мислителю. То ж ми бачимо, що конфліктологія має більш, ніж поважну традицію. До поглядів згаданих авторів ми ще повернемося, на разі ж окреслимо основні поняття цієї царини знання й визначальні судження.

Термін «конфлікт» походить від латинського слова «conflictus», що в прямому перекладі означає «зіткнення», а в довільному – «протидія», «протиборство». У сучасній конфліктологічній літературі нараховується близько сімдесяти різних визначень конфлікту. Всі вони мають право на існування, оскільки кожне висвітлює якусь одну чи декілька рис цього багатогранного, різноманітного, багатовимірного, різноманітного та мінливого феномена.

Парадигма є певним утворенням наукової думки (взірцем, стандартною образно-пояснювальною схемою), Парадигма є міждисциплінарною пояснювальною схемою, що реалізується у філософії, природничих і гуманітарних науках, а також у релігійному мисленні та мистецтві. Парадигма є образним конструктом, котрий пропонує пояснювальну схему причинно-наслідкових зв'язків, котрі розкриваються в наукових дослідженнях, осмислюються філософією та теологією, а також переживаються в мистецтві. Однак, становлення певних парадигм і їхнє розгортання в тих чи тих культурних умовах істотним чином залежить від попередніх культурно-історичних процесів

і особливостей розвитку національних наукових шкіл. І в цьому контексті є рація говорити про національно-культурний вимір універсальних парадигм. Відтак, осмислюючи становлення, оформлення та кризи евристичності парадигм в українській психології, доцільно привернути увагу як до їхніх універсальних рис, так і до їхньої трансформації в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій. У Новий час конфлікт як соціальне явище був досліджений у працях, зокрема, А. Сміта, Г. Гегеля, К. Маркса. Конфліктологія як галузь наукового знання формується з XIX ст. в рамках західної соціології. Розробка теорії конфлікту в науці відбувається на основі досягнень соціології і відноситься до середини XX ст. А основоположниками саме теорії конфлікту вважають Карла Маркса і Алексіса де Токвіля, які відзначали неминучість солідарності всередині соціальних асоціацій, союзів і конфліктів між ними, але за Марксом, такі соціальні асоціації, союзи – класи, а по Токвілю, – соціальні спільноти й добровільні асоціації. Маркс розглядав конфлікт і консенсус як альтернативи, абсолютизуючи роль політичного конфлікту – стрижня всього процесу, а Токвіль висуває ідею про те, що демократія включає баланс між силами конфлікту й консенсусу. Пізніше американський соціолог Кеннет Боулдінг відзначав, що конфлікт є така ситуація, де сторони доводять до незлагодженості свої потенційні позиції або стани і прагнуть зайняти позицію, що виключає спрямованість іншого, тобто конфлікту.

Мета статті - з'ясувати, яка роль належить парадигмам при розгляданні суспільних конфліктів.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Конфлікт – це діяльність, в якій люди або групи людей виходять з власних інтересів, прагнуть відтіснити або навіть знищити один одного, завойовуючи політичну владу. Найбільш універсальна дефініція конфлікту запропонована одним із творців сучасної конфліктології Р. Дарендорфом. Він визначає конфлікт як будь-яке відношення між сторонами, які можна охарактеризувати через об'єктивні чи суб'єктивні протилежності. Отже, на визначення відношень як конфліктних не впливає ні ступінь усвідомлення цієї конфліктної сторони, ні наявність жорстокої боротьби. На думку Луїса Козера, американського соціолога, конфлікти – це боротьба за цінності та право на певний статус, оволодіння потужністю і ресурсами влади, в якій мета опонентів – нейтралізація шкоди або усунення суперника.

Кожний автор вкладає в поняття «конфлікт» своє значення, але частіше за все під ним мають на увазі різні джерела його походження і розвитку: продовження конкуренції, антагоністичні відносини, стрес, усвідомлення несумісності позицій чи дій, граничний випадок загострення протиріч і т. п. Так, один з провідних спеціалістів в області конфліктів А. Рапопорт пов'язує конфлікт з конкуренцією. Інший дослідник М. Дойч, підкреслює, що конфлікт виникає тільки у випадку, якщо дії сторін є несумісні. Часто в якості синонімів конфлікту використовуються такі терміни, як «боротьба», «спір», «напруга у

відносинах», «інцидент», «криза». А. Рапопорт відмічав, що відношення до конфліктів може бути прямо протилежним. Так, в рамках пацифістської ідеології збройні конфлікти і війни обов'язково засуджуються, у той час як в епосі описується героїка війни, в ній вбачають подвиги і слава. У воєнній сфері до збройних конфліктів підходять з точки зору розробки стратегії і тактики перемоги, а історичні дослідження спрямовані на те, щоб дати найбільш точний опис і аналіз конкретних конфліктів і криз.

Різні наукові дисципліни, звичайно, роблять акценти на різних аспектах конфлікту. У соціології, наприклад, конфлікт часто розглядається крізь призму неузгодженості конкретних цілей і інтересів його учасників – соціальних груп, спільностей і т. д. Ці ж категорії є основними у філософії. У психології конфлікт досліджується в головним чином в руслі мотиваційних чи когнітивних концепцій. Кожна наукова дисципліна представлена багатоманітністю підходів, в залежності від «кута зору» різними будуть і визначення конфліктів, і відношення до них, і рекомендації щодо поведінки в конфлікті і т. п. Свій ракурс є і при політологічному розгляді конфліктів. Різноманітність у визначеннях і використанні понять обумовлено рядом причин: складністю самого феномена конфлікту; як правило, неоднозначним розумінням того, чим викликано його виникнення і насамкінець специфікою авторського підходу до його дослідження. Останнє є особливо важливим при визначенні конфлікту, багато в чому обумовлюючи розуміння його суті.

У західній науковій традиції існує декілька основних методологічних підходів до вивчення конфліктів [2]. Так, прихильники соціобіологічного напрямку (С. Вільсон, А. Гелен) виходять з теорії природного відбору і виводять з неї ідею природної агресивності людини. У зв'язку з цим вони аналізують різні типи агресивної поведінки і розробляються рекомендації по їх нейтралізації.

У рамках психологічного підходу (Т. Адорно, А. Маслоу, З. Фройд, Е. Фромм) робиться акцент на психофізіологічних характеристиках людей, ролі напруги і фрустрації в конфлікті, розробці способів їх врегулювання. У політичній психології конфлікт визначається як «зіткнення протилежне спрямованих, несумісних один з одним тенденцій, окремо узятого епізоду у свідомості, у міжособистісних чи взаємодіях міжособистісних відносинах індивідів чи груп людей, пов'язані з негативними емоційними переживаннями» [1]. Звідси можна припустити, що політичний конфлікт – це зіткнення протилежних сил, поглядів, в основі яких перебувають несумісні інтереси і цілі, суб'єктами яких можуть бути держави, етноси, класи, соціальні групи, політичні партії.

Постійне обмеження потреб й інтересів людей може привести до ескалації напруженості. Конфліктологи окреслюють такий шлях розвитку конфронтації: норма – проблема – конфлікт – криза – катастрофа. Відомо чимало різноманітних класифікацій конфліктів, розроблених суспільними науками, що досліджують даний феномен: соціологією, психологією,

політологією. В основу класифікацій покладаються різні критерії: склад учасників, мета, способи прояву, рівні.

Функціональний підхід (Т. Парсонс) пропонує розгляд конфлікту в якості дисфункціонального процесу в суспільстві, що треба визнати одностороннім. Більш реалістичний в його рамках аналіз окремих дисфункціональних явищ: аномії, бунту та ін. (Р. Мертон). В книзі «Соціальна теорія і соціальна структура» Мертон аналізує явні і скриті соціальні функції, а також і дисфункціональність, соціальні аномалії.

Діалектичний підхід (Г. Зіммель, Р. Дарендорф) розуміє конфлікт як соціальне явище і виходить з його позитивної функціональності в соціальних системах. Багато прихильників цього підходу вважають, що конфлікт присутній всім рівням соціальних систем і не може розглядатися в якості девіантного явища чи протиріч порядку. За висновком Зіммеля, конфлікт в групі допомагає зберегти цю групу, бо регулює її як систему певних відносин, викриває ворожі емоції її членів, дає цим емоціям вихід. Тому конфлікт є явищем не тільки універсальним, а й таким, без якого суспільство нежиттєздатне. Г. Зіммель відмічав, що конфлікт є «формою соціалізації». Він визначає конфлікт як феномен, призначення якого полягає у подоланні ситуації соціального дуалізму і досягненні своєрідної єдності, навіть якщо ця єдність здобувається знищенням однієї із сторін конфлікту. У цьому його позиція має багато схожого з Марксовим розумінням єдності і боротьби протилежностей. А докорінна відмінність між цими до певної міри подібними концепціями полягає в тому що Г. Зіммель заперечував економічні причини соціальних конфліктів, вважаючи їх виявом властивих людині інстинктів ворожості. «Для реального світу, – писав Р. Дарендорф, – необхідне перетинання різних поглядів, конфліктів, змін. Саме конфлікт і зміни дають людям свободу; без них свобода неможлива» [3]. Діалектичний підхід до аналізу конфлікту переважає в сучасних зарубіжних дослідженнях та є основою конфліктології.

Важливим для розвитку теорії соціального конфлікту стало ХХ ст. Теорія соціального конфлікту набула особливої популярності у 60-70-х рр. і знайшла теоретичне обґрунтування у працях Р. Дарендорфа, Л. Козера, Дж. Рекса, Р. Коллінза та ін., відтіснивши традиційно впливові позитивістські течії і викликавши гостру полеміку у соціологічних школах, що спонукало до постановки низки нових проблем у соціологічній науці. Численні дослідження у галузях соціології, расових і міжнаціональних відносин, соціальної стратифікації, форм колективної поведінки довели плідність цієї парадигми й водночас обмеженість інших, які ігнорували важливість проблем влади, розподілу благ і суперечливість інтересів різних соціальних груп та інститутів у суспільстві.

Сформувавшись у руслі марксистської традиції, теорія соціального конфлікту згодом модифікувалась під впливом веберівських положень багатофакторності у соціальному аналізі, деїдеологізації та академічної аналітичності. На думку представників конфліктологічного підходу, вона

володіє більшими пізнавальними можливостями, ніж класичний марксизм, завдячуючи дослідженню усього розмаїття шляхів і форм перетворення соціальної реальності, більш широкого спектра конфліктів, що їй притаманні. Вихідна теза цього підходу сформульована Дж. Рексом: «У центр моделі системи як цілого покладений конфлікт між інтересами і цілями». Конфліктність розглядається як універсальна риса соціальних взаємин. Звідси випливає завдання соціологічного аналізу: виявлення й пояснення «базової конфліктної ситуації» [4].

Теорія соціального конфлікту заявила себе як головна альтернатива позитивістському функціоналізмові в соціології: «соціології порядку» була протиставлена «соціологія конфлікту», водночас проголошувалась необхідність створення іншої «гілки соціологічної теорії», яка б більш адекватно відображала соціальне життя. Конфліктологія звернулася до багатьох дилем у соціальному теоретизуванні, яким приділялося мало уваги, зокрема, проблемам соціальної зміни і т. д. Ідеї теорії соціального конфлікту склалися під впливом історико-культурних, суспільних та ідеологічних чинників 60-х рр. (масового демократичного, антимілітаристського руху в США, ідеологічне неприйняття апологетичного позитивізму, критики принципів раціоналізму й лібералізму, консерватизму в соціальній думці), надихалася закликами політичного радикалізму, соціально-філософського критицизму (ідеї Ч.Р. Міллза), послідовників франкфуртської школи, неомарксизму). У спільному конфліктологічному ракурсі суспільних явищ концепції мають помітні відмінності: у Л. Козера – це ствердження позитивних функцій конфліктів, альтернатива у межах того ж функціонального аналізу з використанням положень Г. Зіммеля і З. Фрейда, у Р. Дарендорфа – це обґрунтування панконфліктизму на основі ідей К. Маркса і М. Вебера із наголосом на перегляд Марксових поглядів на природу соціальних суперечностей у другій половині ХХ ст., у Дж. Рекса та Р. Коллінза – розробка тез теорії соціального конфлікту в універсалістській, абстрактній формі, обґрунтування цього підходу як теоретично-методологічного ґрунту «реального розгляду» сучасних соціальних інститутів та відносин.

Загальні тези теорії соціального конфлікту (конфліктологічний підхід) можна сформулювати так: в усіх соціальних системах можна знайти нерівномірний розподіл обмежених за кількістю цінних ресурсів; нерівний доступ до благ закономірно і неминуче породжує конфлікти інтересів різних частин системи; конфлікти інтересів рано чи пізно спричиняють відкрите зіткнення між тими, хто володіє, і тими, хто не володіє цінними ресурсами; конфлікти спричиняють необхідність реорганізації соціальної системи, створюючи нові форми нерівності, що в свою чергу слугуватиме поштовхом для нових конфліктів та змін і т. д.

У центрі аналітичної уваги прихильниками теорії соціального конфлікту поставлено особливий тип найпоширеніших соціальних процесів у суспільних процесах – конфлікти. Водночас не залишено без розгляду й те, що конфліктам

передусе чи йде слідом або існує паралельно з ними, – соціальну інтеграцію й кооперацію, конкретно-історичні параметри умов, які породжують чи сприяють усуненню конфліктів. Конфліктологам притаманний історичний масштаб аналізу моделі довгочасних змін, для них кардинальним залишається питання: як і чому виникають, розвиваються й змінюються певні типи суспільної організації? Термін «конфлікт» у площині цього підходу дещо метафоричний. У ракурсі теорії соціального конфлікту вивчаються не лише драматичні події суспільного життя (революції, напруження, масові рухи, відкрита боротьба). Усі вони – тільки видимі прояви конфліктності, якою просякнута соціальна реальність. Суспільство характеризується домінуванням і підпорядкуванням інтересів різних його сегментів, соціальних груп та індивідів.

Теоретиками конфліктології ставиться завдання з'ясувати: як даний соціальний порядок, складений із суперництва інтересів, прагнень різних спільнот, верств та індивідів, функціонує та видозмінюється. Вони виходять з того, що боротьба інтересів завжди має місце в будь-якому суспільстві, завжди йде боротьба за успіх, першість вигоди, тобто в теорії соціального конфлікту головним предметом аналізу виступають суперечності соціальних процесів узагалі. Прихильники цього напрямку розробляють не лише власне теорію соціального конфлікту (хоча механізмам розгортання конфліктів, їхнім факторам, суб'єктам, основним параметрам і рисам приділяється значна увага), йдеться про теорії суспільної організації, моделі соціальної поведінки, про групуову мотивацію, ціннісно-нормативну детермінацію способів життя, про пояснення історичних соціальних структур і інститутів, які склалися, про причини їх змін тощо.

Вважається, що найбільшим внеском у соціологічну теорію аналітиків цієї парадигми є конфліктологічне розуміння соціального порядку і суспільних взаємин людей, пояснення конфліктних процесів – їхніх причин, інтенсивності, тривалості та соціальних функцій, визначення ролі у соціальній динаміці. У їх дослідженнях зафіксована тенденція еволюції конфліктних протистоянь – від класових та міжнаціональних протистоянь до суперництва культурних моделей життєдіяльності, ціннісних уподобань.

За будь-яким конфліктом до снаги бачити протистояння цілей і завдань, конфлікт – це несумісність інтересів. Проте є низка конфліктів, що являють собою культурні протистояння. І для описання таких конфліктів евристичним буде використання поняття «парадигма». Парадигма – образ, взірць – є базовим уявленням про реальність, котре повсякчас уточнюється й розвивається. Маючи у свої основі раціональний складник, парадигма, набувши домінантного статусу, перетворюється на достеменну догму, перегляд якої блокується культурою. Культура відтворює парадигму, проголошуючи інші парадигмальні уявлення задалегідно хибними та ворожими. Цілком очевидно, що соціальні конфлікти, які базуються на конфлікті парадигм, вельми складні й усі раціональні спроби регулювання таких конфліктів, як правило, приречені на невдачу. І коли ми

кажемо про парадигмальні конфлікти, то передусім маємо на увазі конфлікти ідеологічні, релігійні та субкультурні.

Поняття «парадигма» широко використовується в історії науки. У психології є рація також виокремити низку парадигм. Суперечність між окремими психологічними парадигмами, звісно, помилково було б віднести до рангу конфлікту, адже наукова діяльність передбачає відповідну етику й базується на принципах раціональності та верифікованості. Проте слід відзначити, що наукові здобутки майже завжди використовуються ідеологіями та субкультурами, а також релігіями, з метою обґрунтування власних домагань. А відтак, наукові здобутки, зокрема й наукові парадигми, стають аргументами в культурних протистояннях.

Тема, яку ми порушили – роль парадигм у конфліктах – є доволі складна й дотепер не досліджувалася. Тож наразі, закладаючи основу для подальших досліджень, ми виокреми базові парадигми української психології й розкриємо найважливіші аспекти розвитку та зміни парадигми. Вважаємо, це уможливить подальший аналіз ролі парадигм у культурних конфліктах.

Концептуальна схема, за якою дослідження становлення та розвитку базових парадигм української психології розглядається нами у п'яти напрямках, а саме: релігійно-філософська парадигма; парадигма активної особистості, розкрита в психології діяльності; парадигма визначальності інтроспекції, запропонована в теорії Сергія Рубінштейна; гуманістична парадигма й постнекласична парадигма.

Виокремлено наступні вирізнявальні риси кожної з парадигм.

Релігійно-філософська парадигма. Досліджені наукові основи становлення університетської психології в Україні у XIX на початку XX століть. Під час дослідження були з'ясовані передумови виникнення університетської психології в означений період. Такими передумовами становлення, зокрема, згідно з проведеним дослідженням, виступають релігійно-академічні положення щодо розуміння сутності людини, викладені у публікаціях і рукописах психологічного змісту. За релігійно-академічними положеннями, людина визнається цілісною й унікальною, має свободу волі та думки. У релігійно-академічній парадигмі людський організм визнається як такий, у якому нерозривно, в єдиному цілому співіснують дух, душа і тіло одночасно, а свідомість та самосвідомість людини дозволяють їй творити й аналізувати своє життя в межах індивідуальних морально-етичних принципів.

Становлення релігійно-філософської парадигми відбулося в Києво-Могилянській академії, а згодом у Київській духовній академії. До найяскравіших представників цієї парадигми слід віднести Григорія Сковороду та Памфіла Юркевича. У XX столітті розвиток релігійно-філософської парадигми відбувався в рамках «нової релігійної свідомості». Основоположником цієї релігійно-філософської течії вважається Володимир Соловйов. Значний внесок у розвиток релігійно-філософської парадигми

зробили такі українські мислителі: Микола Бердяєв, Лев Шестов, Василь Зінковський та ін.

Парадигма психології діяльності. Визначено культурно-історичні витоки підходу до вчинку як предмета дослідження психологічної науки. Зокрема, універсалізм вчинку як центральної категорії системи психологічних знань одним з перших прагнув обґрунтувати С. Л. Рубінштейн. Проте в першій половині ХХ століття головним предметом психологічних досліджень діяльності залишалася мотивація особистості. Але, пройшовши довгий і складний шлях від феноменологічної психології Е. Гуссерля, екзистенціалізму М. Гайдеггера, психоаналізу З. Фрейда, типологій Е. Кречмера та В. Шелдока, рефлексології В. М. Бехтерева, біхевіоризму Е. Толмена через «вчинкові засади рефлексивності» М. М. Бахтіна та психіку як «внутрішню-буття» С. Л. Рубінштейна, сучасна українська психологія дедалі більше схиляється до думки, що єдиним механізмом, який перебуває у фокусі психічної діяльності є структура вчинку (В.А. Роменець, В.О Татенко, Т.М. Титаренко та ін.).

Парадигма Сергія Рубінштейна. Згідно зі здійсненими дослідженнями, евристичною є висунута Сергієм Рубінштейном парадигма інтроспективності пізнавальної діяльності. Зокрема, у низці досліджень підтверджено роль досвіду як чинника, який визначає конструювання реципієнтом картини світу, що й відзначав Сергій Рубінштейн. Разом із тим, показано, що «простий досвід» (який не впливає з понять і не зводиться до понять) лежить в основі картини світу, доповнюючи, так звані, «прості поняття» – когнітивні конструкції, які, у свою чергу, не впливають із досвіду і не зводяться до досвіду. Це уточнення сув'язності «простого досвіду» та «простих понять» є вагомим результатом здійснених досліджень, які мають теоретико-методологічне значення. Зокрема, відзначений фактор сув'язності «простого досвіду» та «простих понять» простежений у сфері становлення етико-моральних уявлень: соціальної досвід і етичні принципи перебувають у рефлексивній взаємодії. В українській психології визнається значущість наукового доробку Сергія Рубінштейна (Г.С. Костюк, В.А. Роменець, С.Д. Максименко та ін.). Попри це, концепція інтроспекції, створена Сергієм Рубінштейном, досі не набула належного розвитку в працях теоретичного й експериментального спрямування, хоча її евристичність не викликає сумніву.

Гуманістична парадигма. Гуманістичний підхід розглядається передусім як знищення авторитарних методів та об'єктивізаційного підходу до особистості, але при цьому у відчизняній психології зберігається методологія діяльнісного підходу (Л.С. Виготського, П.Я. Гальперіна, О.Р. Лурії, О.М. Леонтьєва). Натомість гуманістична парадигма науковців української діаспори (Г. Ващенко, О. Кульчицького, І. Мірчука, Д. Чижевського, В. Яніва, Я. Яреми та ін.) розглядає особистість як унікальну цілісну гармонійну систему, що відкрита до самоактуалізації на основі християнських цінностей. Особливе значення мають дослідження у межах гуманістичної парадигми, здійснені Г.О. Баллом і Р.С. Трачем.

Постнекласична парадигма. Основою переходу від некласичної до постнекласичної парадигми психології визначено мультипарадигмальність психології. На основі аналізу основних психологічних концепцій, визначено основні напрями української постнекласичної психології, в яких на перший план виступають екзистенціальні та трансцендентальні проблеми – проблеми життєвого вибору, смислу, свободи, в яких особистість розглядається як активний самодетермінований суб'єкт, творець власного життя. Розкрито передумови становлення синергетичної методології постнекласичної української психології. Такий підхід до пізнання особистості привів до того, що поняття «Я» стало стрижневим для сучасної психології, воно досліджувалося багатьма українськими науковцями з різних методологічних підходів (П. Р. Чамата, М. Й. Боришевський, О. М. Кочубейник, І. Д. Бех, Т. Д. Гурлева, В. І. Юрченко, Т. В. Дмитрова).

Окреслено причини зміни парадигм

Становлення та розвиток релігійно-філософської парадигми в Україні повною мірою відповідало тим тенденціям розвитку психологічного знання, які мали місце в Європі у XIX на початку XX століть. Однак цей розвиток був перерваний з очевидних політичних причин. Відповідно, серед чинників становлення парадигми діяльності також можна бачити ті ж таки політичні причини, зокрема проголошення марксизму єдиною теорією, що має використовуватися науковцями з метою опису та пояснення як матеріального, так і духовного світу. Утім, у становленні парадигми діяльності є й інші причини. Парадигма діяльності, увібравши складники марксистської філософії, акцентувала питання про взаємозв'язок між самосвідомістю та діяльністю людини. Відповідно поняття «особистість» було потрактоване в соціальному контексті, але й у зв'язку з питанням про самореалізацію людини в діяльності, яка розглядалась у найширшому сенсі. Тож, у становленні та розвиткові парадигми діяльності до снаги бачити відображення емансипації людини, її звільнення від релігійних і соціальних упереджень, що були панівними в українській культурі XIX століття.

На сучасному етапі розвитку психологічної науки має місце подальший розвиток парадигми діяльності. Водночас українські науковці, безперечно, під впливом своїх західних колег, освоюють й інші парадигми. Але й у розвиткові, скажімо, гуманістичної парадигми в Україні, помітні особливості, які зумовлюються впливом психології діяльності. Перехід до постнекласичної парадигми у дослідженнях українських психологів зумовлений світовими тенденціями розвитку психологічної науки, зокрема, тлумаченням особистості як активного суб'єкта життєздійснення.

Висновки. Конфлікти завжди визначаються свідомістю й поведінкою людей, чи викликані вони незбіжністю індивідуальних і суспільних цінностей, незадоволеними надіями і сподіваннями тощо. В реальному конфлікті його учасники, виступаючи конфліктуєчими сторонами, носіями свідомості, що відображають в загостреній емоційній формі суперечності, що виникають.

Відносини супроводжуються негативними емоціями, здатними подавити здоровий сенс в адекватній оцінці наслідків конфлікту, що можуть значно перевищувати проблематичні вигоди від перемоги над опонентом. В об'єктивному історичному процесі конфлікт як соціальне явище може бути позитивним, продуктивним і, навпаки, в певних умовах – негативним, гальмуючим розвиток і деструктивним у ставленні до суб'єктів учасників протиборства. Соціально-політичні конфлікти, по суті, суперечності конфліктуєчих свідомостей. Ось чому джерела наукового визначення конфлікту йдуть від психології. Теорія біхевіоризму стала базою для вивчення в політичній науці соціального явища – конфлікту. Розкриття змісту механізмів і стимулів життєдіяльності людини, мотиви її участі в політиці, політичному процесі сприяли формуванню теорії конфлікту.

Проаналізовано й узагальнено провідні тенденції та закономірності становлення базових парадигм української психології. Опрацьовано аналітичний матеріал і розроблено концептуальну схему, яка розкрила структуру та зміст національного психологічного простору й окреслила базові парадигми української психології. Упродовж дослідження конкретизовано основні особливості становлення психологічних парадигм, а саме:

1. Становлення парадигми завжди відбувається в загальнокультурному контексті. Парадигми, котрі панують у певній галузі дослідження, зокрема й у психології, найтіснішим чином пов'язані з парадигмами в інших дослідницьких галузях і культурною ситуацією загалом.

2. Перехід від однієї парадигми до іншої завжди має діалектичний характер. Зокрема простежується принцип переходу кількісних даних у якість нового знання, а також перехід від одних форм концептуалізації до інших, причому в цьому випадку має місце заперечення попередніх форм концептуалізації.

3. Наукові парадигми ніколи остаточно не втрачають евристичності та культурного значення. Парадигми, поступаючись загальнокультурною актуальністю, стають, по-перше, субкультурними феноменами, по-друге – мають тенденцію, на основі нових знань, повертатися до культурного поля, набуваючи й наукової значущості.

4. Особливістю психологічних парадигм є їхня акцентованість на концептуалізації особистості, зумовлена зміною уявлень про людину загалом і людську особистість зокрема, – це є базисом для розвитку будь-якої психологічної парадигми.

Перспективи дослідження. Кажучи про перспективи дослідження парадигмального підходу в психології, відзначимо, що нині гостро постає питання про нову парадигму освіти. Нова парадигма освіти має опосередковувати такі складники: безперервність навчання, спадкоємність і включення особистості до активного освітнього середовища, вміння самостійно керувати творчим процесом і здатність розвивати свої здібності та творчий потенціал.

Література

1. Зарубежная политология: Словарь-справочник / Под ред. А.В. Миронова, П.А. Цыганкова. – М: Соц-полит. журн., Независимый открытый университет, 1998.-360с.
2. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Конфликтология: Учебник для вузов. М.: ЮНИТИ, 1999. – С. 193.
3. Дмитриев А.В. Конфликтология: Учебное пособие. – М.: Гардарики, 2000. – С. 61.
4. Соціологія: короткий енциклопедичний словник. Уклад.: В.І. Волович, В.І. Тарасенко, М.В. Захарченко та ін.; Під заг. ред. В.І. Воловича. – К.: Укр. Центр духовн. культури, 1998. – 736 с.

Транслітерація

1. Andreeva I.N. Predposylki razvitiya ehmocional'nogo intellekta / Voprosy psikhologii. - 2007. - 1. Zarubezhnaya politologiya: Slovar'-spravochnik / Pod red. A.V. Mironova, P.A. Cygankova. – М: Soc-polit. zhurn., Nezavisimyj otkrytyj universitet, 1998.-360s.
2. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Конфликтология: Учебник для вузов. М.: YUNITI, 1999. – С. 193.
3. Dmitriev A.V. Konfliktologiya: Uchebnoe posobie. – М.: Gardariki, 2000. – С. 61.
4. Sociologiya: korotkij enciklopedichnij slovník. Uklad.: V.I. Volovich, V.I. Tarasenko, M.V. Zaharchenko ta in.; Pid zag. red. V.I. Volovicha. – К.: Ukr. Centr duhovn. kul'turi, 1998. – 736 s.

Турбан В.В.

Общественный конфликт и дискурс смены парадигм

В статье рассмотрены истоки, классические основы и современные интерпретации теории социально конфликта. Отмечено, что в основе учения о конфликтах лежат взгляды Гераклита. Уже в античной философии сформулированы этические основы оправдания конфликта. Современные теоретические схемы определяются положениями фрейдизма и неопрейдизма. Обозначена роль парадигм в конфликтах. Показано, что социальные конфликты, которые основываются на конфликте парадигм, очень сложные и также, сложные все рациональные попытки регулирования таких конфликтов. Выяснены основные закономерности и изменения базовых парадигм украинской психологии.

Ключевые слова: *конфликт, общественный конфликт, теории социально конфликта, парадигма, психологическая парадигма, закономерности базовых парадигм украинской психологии, изменения базовых парадигм украинской психологии.*

Turban V.V.

Social conflict and the discourse of paradigm shifts

The article examines the origins, classical foundations and modern interpretations of the theory of social conflict. It notes that Heraclitus views are the basis of the conflict researches. The ancient philosophy already formulated the ethical principles of conflict justification. The modern theoretical schemes are built at the ideas of Freudianism and Neo-Freudianism. The role of paradigms in conflicts is outlined. It is shown that social conflicts based on clashes of paradigms are very complicated and rational attempts to regulate such conflicts are unsuccessful. The basic objective laws and changes of the basic paradigms in Ukrainian psychology are revealed.

Key words: *conflict, social conflict, social conflict theory, paradigm, psychological paradigm, objective laws of main paradigms in Ukrainian psychology, basic paradigm shifts in Ukrainian psychology.*

Турбан Вікторія Вікторівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторією загальної психології та історії психології ім. В.А. Роменця Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ.

УДК 159.928.23(043.3)

Савчук О.А.

**СКЛАДОВІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ФАХІВЦІВ
СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

В статті запропоновано структурно-функціональну модель професійного самовизначення фахівців соціальної сфери на орієнтувально-мотиваційній, системно-діяльній, продуктивно-інтеріоризаційній стадіях цього процесу та визначено зміст і конфігурацію її складових (когнітивно-цільової, ціннісно-змістовної, особистісно-функціональної); виокремлено рівні розвитку професійного самовизначення фахівців соціальної сфери на різних етапах їх професійної підготовки; поглиблено уявлення про соціально-психологічну обумовленість процесу професійного самовизначення фахівців соціальної сфери, що включає його показники і систему внутрішніх (психологічних) і зовнішніх (соціальних) умов, які їх артикулюють; набули подальшого розвитку: погляди на структурні та змістовні особливості професійного самовизначення фахівців соціальної сфери на різних етапах їх професійної підготовки; підходи до засобів та технологій соціально-психологічного забезпечення цього процесу, що містять заходи особистісної, міжособистісної та мікросоціальної спрямованості.

Ключові слова: *соціальна сфера, фахівців соціальної сфери, професійне самовизначення, складові професійного самовизначення.*